

ASIA**Poliisin menettely esitutkinnassa****1 KANTELU**

A arvostelee 30.10.2012 oikeuskanslerille osoittamassaan kantelussa keskusrikospoliisin menettelyä esitutkinnassa.

A katsoo keskusrikospoliisin menetelleen epäasianmukaisesti kun se on kotisivuillaan tarjonnut yleisölle ostettaviksi niin sanotun WinCapita-poliisitutkinnan pöytäkirjoja niin, että pöytäkirjan kaikille tilaajille luovutetuista pöytäkirjatiedostoista ilmenee esitutkinnassa kuultujen henkilöiden nimitietojen, osoitetietojen, puhelinnumeroiden ja sähköpostiosoitteiden lisäksi henkilötunnukset ja myös kopioita pankkien tiliotteista sekä yksityisistä sähköpostiviesteistä.

Lisäksi A:n mukaan hänen esitutkintakuulustelunsa oli suoritettu epäasianmukaisesti, koska:

- hänet oli kuultu rikoksesta epäiltynä puhelimitse, vaikka kyse oli törkeää petosta koskevasta rikosepäilystä, jonka hän kiisti;
- kantelijalle ei ollut kerrottu mistä rikoksesta häntä epäillään;
- kantelijalle ei ollut kerrottu oikeudesta käyttää kuulustelussa todistajaa ja avustajaa;
- kantelijalle ei annettu mahdollisuutta tarkistaa kuulustelupöytäkirjaa eikä mahdollisuutta allekirjoittaa sitä sekä
- kuulustelu oli kantelijan mukaan kirjattu kantelussa yksilöidyn tavoin puutteellisesti.

A pyytää oikeuskansleria tutkimaan myös WinCapita-esitutkinta-aineiston julkistamista koskevan asian erityisesti hänen kuulustelukertomuksensa julkistamisen ajankohta huomioon ottaen.

A katsoo kantelussaan, että julkaistusta esitutkintapöytäkirjasta oli perusteettomasti jätetty pois joidenkin henkilöiden kuulusteluja.

A:n mukaan rikoskomisario b oli kyseisen rikosasian tuomioistuinkäsittelyssä virheellisesti ilmoittanut asiaan liittyvän rikosilmoituksen kirjatuksi 17.3.2008, vaikka se oli tosiasiallisesti kirjattu jo aiemmin.

2 SELVITYS JA VASTINE

Apulaisoikeuskansleri on kirjeellään 7.11.2012 pyytänyt Poliisihallitusta hankkimaan kanteluasian tutkimiseksi tarpeellisen selvityksen ja antamaan lausuntonsa. Poliisihallituksen 18.1.2013 päivätyn lausunnon ohella Poliisihallituksen toimittama aineisto on sisältänyt keskusrikospoliisin esikuntayksikön pyytämät keskusrikospoliisin Oulun toimipisteen rikostarkastaja C:n, rikoskomisario D:n ja rikosylikonstaapeli E:n 11.12.2012 päivätty yhteinen selvitys sekä 27.12.2012 päivätty keskusrikospoliisin esikuntayksikön lausunto. Lisäksi aineisto on sisältänyt C:n ja D:n 19.12.2012 päivätyn lisäselvityksen.

A on antanut 6.2.2013 päivätyn vastineensa.

3 RATKAISU

3.1. Henkilötunnusten sisällyttäminen asiakkaille tulostettuihin asiakirjoihin

Apulaisoikeuskanslerin sijainen Risto Hiekkataipale on käsitellyt kysymystä henkilötunnusten sisällyttämisestä nyt kyseessä olevan rikosasian esitutkintapöytäkirjaan 21.2.2013 antamassaan päätöksessä OKV/249/1/2011. Hän kiinnitti vastaisen varalle keskusrikospoliisin huomiota samoihin tietosuojaan liittyviin seikkoihin, joista nyt on kyse. Poliisihallituksen oikeuskanslerin virastoon nyt käsiteltävänä olevan kantelun tutkimista varten toimittama aineisto on annettu ennen mainittua ratkaisua.

3.1.1 Selvitykset ja lausunnot

C:n, D:n ja E:n selvityksessä on muun ohella katsottu, että koska asia koskettaa laajaa ihmisjoukkoa ja se on herättänyt laajaa yleistä mielenkiintoa, keskusrikospoliisi antoi ohjeistuksen pöytäkirjan tilaamiseksi internet-sivuillaan. Keskusrikospoliisin lausunnossa on viitattu tietosuojavaltuutetun 24.5.2011 asiassa antamaan lausuntoon ja todettu keskusrikospoliisin menettelyn olleen asianmukaista.

3.1.2 Sovellettavista säännöksistä

Henkilötietolain 1 §:n mukaan lain tarkoituksena on toteuttaa yksityiselämän suojaa ja muita yksityisyyden suojaa turvaavia perusoikeuksia henkilötietoja käsiteltäessä sekä edistää hyvän tietojenkäsittelytavan kehittämistä ja noudattamista.

Henkilötietolain 2 §:n 1 momentissa säädetään, että henkilötietoja käsiteltäessä on noudatettava, mitä henkilötietolaissa säädetään, jollei muualla laissa toisin säädetä.

Henkilötietolain 3 §:ssä henkilötietojen käsittelyllä tarkoitetaan muun muassa henkilötietojen tallettamista ja luovuttamista.

Lain 5 §:n huolellisuusvelvoitteen mukaan rekisterinpitäjän tulee käsitellä henkilötietoja laillisesti, noudattaa huolellisuutta ja hyvää tietojenkäsittelytapaa sekä toimia muutenkin niin, että rekisteröidyn yksityiselämän suojaa ja muita yksityisyyden suojan turvaavia perusoikeuksia ei rajoiteta ilman laissa säädettyä perustetta.

Henkilötietolain 9 §:ssä todetaan, että käsiteltävien henkilötietojen tulee olla määritellyn henkilötietojen käsittelyn tarkoituksen kannalta tarpeellisia (*tarpeellisuusvaatimus*).

Henkilötietolain 13 §:n mukaan henkilötunnusta saa käsitellä rekisteröidyn yksiselitteisesti antamalla suostumuksella tai jos käsittelystä säädetään laissa. Lisäksi henkilötunnusta saa käsitellä, jos rekisteröidyn yksiselitteinen yksilöiminen on tärkeää laissa säädetyn tehtävän suorittamiseksi, rekisteröidyn tai rekisterinpitäjän oikeuksien ja velvollisuuksien toteuttamiseksi tai historiallista tai tieteellistä tutkimusta taikka tilastointia varten. Säännöksen 4 momentin mukaan rekisterinpitäjän on huolehdittava siitä, että henkilötunnusta ei merkitä tarpeettomasti henkilörekisterin perusteella tulostettuihin tai laadittuihin asiakirjoihin.

3.1.3 Arviointi

Asiaan hankituissa edellä mainituissa selvityksissä esitetyn johdosta on alkuun todettava, että käsillä olevassa A:n kanteluasiassa ei ole kyse kyseisen rikosasian esitutkinnassa kuultujen henkilöiden yksilöinnistä henkilön täydellisen nimen lisäksi henkilötunnuksen avulla poliisin esitutkinta-asioiden sisäisessä tietojärjestelmässä vaan siitä, mitä asianosaisten yksityisyyden piiriin kuuluvia henkilötietoja julkistetaan yleisölle poliisin rekisteristä tulostettuja asiakirjoja myytäessä. Tämä kanteluasian oikeudellinen rajausta ilmenee selkeästi jo kantelukirjoituksesta ja sen asiakirjoista. Tästä nimenomaisesta asiasta säädetään siis henkilötietolain 13 §:n 4 momentissa.

Asiassa selvityksensä antaneiden rikoskomisario D:n, rikostarkastaja C:n ja rikosylikonstaapeli E:n selvityksissä ei ole kuitenkaan käsitelty asiaa edellä mainitun henkilötietolain säännöksen näkökulmasta. Lainkohtaa ei ole myöskään mainittu Poliisihallituksen eikä keskusrikospoliisin esikunnan lausunnoissa.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on aiemmin toisessa kanteluasiassa antamassaan ratkaisussa (dnro 1/4/07) todennut, että henkilöiden tarkka yksilöiminen henkilötunnuksen avulla poliisin tietojärjestelmään on tärkeää jo poliisin poliisilaissa säädetyn tehtävän suorittamisen sekä rekisteröidyn oikeuksien että velvollisuuksien toteuttamisen kannalta. On luonnollisesti tärkeää, että poliisi ei omassa työssään sekoita esimerkiksi samannimisiä henkilöitä toisiinsa. Tästä henkilötietolain 13 §:n 1 momentissa säädetystä henkilötietojen käsittelyperusteesta viranomaistoiminnassa kantelussa ei siis ole kuitenkaan sinällään kysymys.

Henkilötietojen käsittelyn tarpeellisuusvaatimus yleisellä tasolla on asetettu jo henkilötietojen käsittelyn yleisiä periaatteita koskevan henkilötietolain 9 §:ssä. Henkilötunnuksen käsittelyä koskevan henkilötietolain 13 §:n 4 momentissa tämä tarpeellisuusvaatimus nimenomaan tuossa yhteydessä toistetaan, kun lainkohdassa edellytetään, että henkilötunnusta ei merkitä tarpeettomasti henkilörekisterin perusteella tulostettuihin asiakirjoihin. Henkilötunnuksen merkitseminen tulostettuihin asiakirjoihin on näin lainkohdan mukaan sallittavissa vain silloin, kun se on tarpeellista. Tämän lainkohdan mukaista tarpeellisuuden vaatimusta on arvioitava ja punnittava nimenomaan kyseisen lainkohdan yhteydessä. Asiaa on arvioitava siltä pohjalta, millaista ja kuinka merkittävää tiedollista oikeudellista intressiä palvelee se, että rikosasian tutkintapöytäkirjan hankkinut saa pöytäkirjasta oman asiansa hoitamisen tai vaikkapa yleisen mielenkiinnon kannalta tarpeellisen tiedon lisäksi samalla kymmenien tai tässä tapauksessa tuhansien asiassa kuultujen henkilöiden henkilötunnukset.

Poliisin esitutkinnassa kuultujen tuhansien henkilöiden henkilötunnusten sisällyttämisen (lainkohdassa ”merkitä”) perusteeksi poliisin asian asianosaisille ja muille (ns. yleisöjulkisen asiakirja) luovuttamiin esitutkinta-aineiston tulosteisiin on selvityksissä mainittu mm. täysin samannimisten henkilöiden sekoittumisen vaara yleisön keskuudessa. Tämä sinänsä mahdollinen ja suuremman henkilökunnan kyseessä ollen joidenkin henkilöiden kohdalla todennäköinenkin mahdollisuus ei ole mielestäni kuitenkaan sellainen syy, että poliisilla olisi ollut sen vuoksi

henkilötietolaissa tarkoitetut perusteet luopua kokonaan lain 9 §:n ja 13 §:n 4 momentissa säädetystä tarpeellisuuden vaatimuksen arvioinnista, kun kysymys on ollut tuhansien ihmisten yksilöityjen henkilötietojen julkistamisesta suurelle yleisölle.

Varsinkin aikaisempina vuosina on monien viranomaisten automaattisen tietojenkäsittelyn tietojärjestelminä toteutettujen ja käyttöön otettujen asioiden kirjaamisjärjestelmien, asiankäsitteilyjärjestelmien yms. tietoteknisten järjestelmien yhteydessä jouduttu toteamaan, että niiden yksityiskohdat eivät kaikilta osin vastaa viranomaisten toiminnan julkisuudesta, henkilörekistereistä tms. annetun lainsäädännön vaatimuksia, mistä on seurannut, että lainsäädännön vaatimusten täyttäminen on edellyttänyt ylimääräistä työtä tai asiakirjahallinnon tehtävissä ei ole menetelty kaikilta osin lakien edellyttämällä tavalla.

Tämäntyyppisistä tietojärjestelmien puutteellisuuksista lienee osittain tässäkin yhteydessä kysymys. Henkilötietolain samoin kuin viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain omalta osaltaan tarkoitus on kuitenkin edistää hyvää tiedonhallintapaa (JulkisuusL 3 §) ja hyvää tietojenkäsittelytapaa (HenkilötietoL 1 §). Siihen kuuluu, että tietojenkäsittelyn ja tiedonhallinnan järjestelmien ja menetelmien tulee olla sellaisia, että viranomaisen toiminta täyttää muun muassa mainittujen lakien perusvaatimukset. Jos asianomaisen viranomaisen asioiden kirjaamistai asiakirjahallinnon tietojärjestelmät eivät tällaisia vaatimuksia täytä, viranomaisen velvollisuutena on huolehtia lain vaatimusten täyttämisestä tietojärjestelmiä kehittämällä tai muin keinoin.

Ns. WinCapita -asian esitutkintaprosessin laajuus ja asiassa eri yhteyksissä kuulusteltujen ja kuultujen henkilöiden suuri määrä huomioon ottaen pidän jossain määrin käytännön tasolla ymmärrettävänä sitä, että myös kyseisen asian yleisölle luovutettuihin esitutkinta-asiakirjoihin oli jätetty (”merkitty”) kaikkien asiassa kuulusteltujen ja kuultujen henkilötunnukset. Henkilötietolain 1 §:ssä edellytetyn hyvän tietojenkäsittelytavan ja henkilötunnuksen käsittelyä koskevan 13 §:n 4 momentin näkökulmasta ongelmallisena pidettävän menettelyn vakavuutta arvioitaessa voidaan kuitenkin huomiota kiinnittää myös siihen, että automaattisen tietojenkäsittelyn menetelmin (ns. muistitikku) tapahtuneessa laajamuotoisessa tietojenluovutuksessa erilaisten henkilötietojen väärinkäytön mahdollisuudet ja vaarat ovat perinteistä asiakirjaluvutusta suuremmat.

Pidän myös sinänsä hyväksyttävänä ja kannatettavana keskusrikospoliisin pyrkimystä siihen, että kyseisen voimakasta julkista mielenkiintoa herättäneen rikosasian käsittelyssä on pyritty avoimuuteen ja läpinäkyvyyteen. On kuitenkin tärkeää, että tietosuojaa, poliisin tiedottamista ja viranomaistoiminnan julkisuutta koskevia säännöksiä tietoja annettaessa tarkoin noudatetaan.

Lailla säädetty henkilötietojen suoja on osa perustuslain 10 §:ssä kaikille perusoikeutena turvattua yksityiselämän suojaa, jonka toteutuminen julkisen vallan on perustuslain 22 §:n mukaisesti turvattava.

Henkilötunnusten merkitsemisen ohella ongelmallista voi olla myös se, että esitutkinta-asiakirjojen kautta julkiseksi tulee nimen ja muiden henkilötietojen ohella myös pankkitietoja tilinumeroineen. Tunnettua on, että niin sanotut identiteettivarkaudet ovat viime vuosina lisääntyneet merkittävästi (ks. myös mainittu tietosuojavaltuutetun toimiston kannanotto 707/44/2011, s. 2 ja 5).

3.2 Kuulustelu

3.2.1 Puhelinkuulustelu, avustaja ja todistaja

A:n kantelussaan esittämän mukaan hän oli kysyttäessä suostunut puhelinkuulusteluun, mutta hänelle ei ollut kerrottu mahdollisuudesta käyttää kuulustelussa avustajaa tai todistajaa.

Keskusrikospoliisin selvityksessä todetaan, että kantelijalle tarjottiin myös mahdollisuutta suorittaa kuulustelu keskusrikospoliisin tiloissa henkilökohtaisesti, jolloin hänellä olisi mahdollisuus halutessaan käyttää kuulustelussa avustajaa ja todistajaa. Kantelija oli kuitenkin halunnut, että kuulustelu suoritetaan puhelimitse, koska se oli hänelle helpompi menettely.

Keskusrikospoliisi on selvityksissään kertonut, että mikäli puhelimitse kuultujen rikoksesta epäiltyjen kohdalla esitutkintaa olisi jatkettu, olisi heidät kuulusteltu henkilökohtaisesti. Kuulustelut suoritettiin puhelimitse vain, jos epäillyt tähän suostuivat. Syyteharkintaan ei keskusrikospoliisin mukaan siirretty yhtään rikosepäilyä ilman, että epäiltyä olisi kuultu henkilökohtaisesti. Kantelija oli nimenomaisesti halunnut tulla kuulluksi puhelimitse ja kuulustelun tarkoitus oli selvittää oliko kantelijaa tarpeen kuulla henkilökohtaisesti.

Tämänkaltaista menettelyä sovellettiin esitutkinnan laajuuden vuoksi, jotta tutkinta ei olisi tarpeettomasti viivästynyt. Mikäli puhelimitse kuullun epäillyn kohdalla kuulusteluja ei ollut tarpeen jatkaa henkilökohtaisesti, tehtiin henkilön osalta päätös esitutkinnan lopettamisesta. Näin toimittiin myös kantelijan kohdalla ja päätös esitutkinnan lopettamisesta tehtiin 26.5.2011.

Tapahtuma-aikaan voimassa olleen esitutkintalain (449/1987) 22 §:n mukaan kuulusteltavan oli oltava itse läsnä kuulustelussa. Jos tutkija katsoi, että siitä ei aiheutunut haittaa ja ettei se vaarantanut tutkinnan luotettavuutta, asianosainen sai kuitenkin antaa lausumansa asiamiehen välityksellä taikka puhelimitse tai muulla tiedonsiirtovälineellä. Rikoksesta epäillyn osalta edellytyksenä oli lisäksi, että asia oli merkitykseltään vähäinen eikä epäilty kiistänyt rikosilmoituksen oikeellisuutta tai että kysymyksessä oli aikaisemmin suoritettun kuulustelun vähäinen täydentäminen. (Myös jäljempänä viittaukset esitutkintalakiin tarkoittavat mainittua tapahtuma-aikaan voimassa ollutta esitutkintalakia.)

3.2.2 Arviointi

Puhelinkuulustelu

Poliisin tutkittavana ollutta asiaa (törkeä petos, rahankeräysrikos) ei voida pitää esitutkintalain 22 §:ssä tarkoitetulla tavalla merkitykseltään vähäisenä rikosasiana. Lisäksi kantelija oli rikoksesta epäiltynä tulkintani mukaan kiistänyt rikosilmoituksen oikeellisuuden ja syyllisyytensä. Kuulustelupöytäkirjan sivulla 4 on kirjattu poliisin kysymys: ”Oletteko syyllistynyt rikokseen tässä asiassa” ja kantelijan vastaus ”En millään tavalla”. Asiassa ei ole myöskään ollut kysymys aikaisemmin suoritettun kuulustelun täydentämisestä, koska epäiltyä ei ollut aikaisemmin kuulusteltu.

On huomattava, että puheena oleva esitutkintalain 22 § ei antanut soveltajalleen lainkaan harkintavaltaa epäillyn kuulusteltavan valinnassa, jos tämä kiisti rikosilmoituksen oikeellisuuden.

Näkemykseni mukaan epäilty olisi tullut tällä perusteella kuulustella esitutkinnassa henkilökohtaisesti.

Toisaalta kantelijan kuulustelun tarkoituksena on kuulustelupöytäkirjan perusteella ollut lähinnä tapahtuneiden tosiasioiden selvittäminen. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että rikoksesta epäillyn ei ole katsottava kiistävän rikosilmoituksen oikeellisuutta, jos hän myöntää rikosilmoituksessa kuvatun tapahtumainkulun, mutta kiistää syyllistyneensä rangaistavaan menettelyyn. Se, että kiistäminen perustuu rikoksesta epäillyn esittämään oikeudelliseen arvioon tilanteesta, ei sinänsä vaaranna tosiseikkojen selvittämistä. (Helminen ym: Esitutkinta ja pakkokeinot, s. 332, Helsinki 2006). Tästä näyttäisi kantelijan kohdalla olevan pitkälti kyse. Totean kuitenkin, että rajanveto mainitun suhteen on vaikeaa. Joka tapauksessa kyse ei ole ollut vähäisestä rikosasiasta ja kantelija oli kiistänyt kaikki rikosepäilyt. Poliisin on myös vaikea etukäteisesti arvioida kuulustelun kulkua ja epäillyltä saatavia tietoja.

Vaikka kyse on ollut huomattavan laajasta ja muutoinkin Suomen oloissa poikkeuksellisesta rikosepäilystä, ei tapahtuma-aikaan voimassa olleesta lainsäädännöstä löydy tukea keskusrikospoliisin noudattamalle menettelylle. Esitutkintalaki lähti päinvastoin siitä, että rikoksesta epäillyn kuulustelu tuli muissa kuin vähäisissä ja myönnettyissä rikoksissa suorittaa henkilökohtaisesti ja kuulustelua voitiin eräissä tilanteissa jälkikäteisesti ainoastaan vähäisesti puhelimitse täydentää.

Esitutkinnalle asetettujen menettelyllisten vaatimusten noudattaminen on tärkeää muun muassa koko rikosprosessiketjun eheyden turvaamiseksi sekä, paitsi epäillyn ja muiden asianosaisten, myös asiaa käsittelevien lainkäytön virkamiesten oikeusturvan varmistamiseksi.

Esitutkintalain 6 §:n mukaan esitutkinta on toimitettava ilman aiheetonta viivytystä. Tähän nähden pidän jossain määrin ymmärrettävänä keskusrikospoliisin selvityksistä ilmenevää perustetta puhelinkuulusteluille, että puhelinkuulustelut ovat nopeuttaneet laajan rikoskokonaisuuden käsittelyä ja ne ovat olleet osaltaan keskeisessä asemassa näytön kartoittamisessa ja tutkinnan suuntaamisessa.

Rikoksesta epäillyn kuulustelemisen asianmukaisuus on kuitenkin keskeinen oikeusturvan tae ja sen vuoksi on tärkeää, että kuulustelu tehdään muodollisesti virheettömästi sekä asiallisesti tasapuolisesti. Esitutkintalain 8 §:ssä säädetyn periaatteen mukaan esitutkinta on toimitettava siten, että ketään ei aiheettomasti saateta epäluulon alaiseksi ja ettei kenellekään tarpeettomasti aiheuteta vahinkoa tai haittaa.

Puhelimitse kuulusteltaessa kuulusteltavalla ei ole mahdollisuutta riittävän perusteellisesti tarkistaa, miten hänen lausumansa on kirjattu. Tämä korostuu kyseisenkaltaisessa laajassa ja monimutkaisessa rikoskokonaisuudessa. Puhelimitse annettua kuulustelukertomusta ei myöskään lähtökohtaisesti allekirjoiteta. Kantelijan tapauksessa on jälkikäteen mahdotonta ottaa tarkemmin kantaa hänen väitteisiinsä, että hänen kuulustelukertomuksensa olisi kirjattu puutteellisesti.

Epäiltynä oleminen rikosprosessissa kuuluu oikeusturvan ydinalueeseen eikä epäillyn asemaa koskevia lainsäännöksiä tule lähtökohtaisesti tulkita laajentavasti.

Käytössäni olevan selvityksen ja erityisesti kantelijan kuulustelupöytäkirjan sisältö huomioon ottaen kyse on ollut rikoksesta epäillyn kuulemisesta, josta yksityiskohtaisesti säädetään edellä mainitussa esitutkintalain 22 §:ssä, eikä esimerkiksi alustavasta puhuttelusta, joka on keino muun ohella alustavasti selvittää asiaa ja kartoittaa asianosaisten roolia mahdollisesti käynnistyvässä esitutkinnassa.

Mainittakoon, että vuoden 2014 alusta voimaan tulleen uuden esitutkintalain (805/2011) kuulusteltavan läsnäoloa koskevassa 7 luvun 1 §:ssä ei enää erikseen mainita vastaajan kuulustelusta puhelimitse tai muilla tiedonsiirtovälineillä. Rikoksesta epäiltyä koskevat erityiset edellytykset on sidottu pelkästään asiamiehen käyttöön ja rikoksesta säädettyyn rangaistukseen toisin kuin vanhassa laissa.

Mahdollisuus käyttää avustajaa ja todistajaa

Kuten edellä on kerrottu, kantelijalla ja keskusrikospoliisilla on eriävät näkemykset siitä, oliko kantelijalle rikoksesta epäiltynä kuultaessa ilmoitettu mahdollisuudesta käyttää avustajaa ja todistajaa kuulustelussa.

Esitutkintalain 10 §:ssä on säädetty, että asianosaisella on oikeus käyttää esitutkinnassa avustajaa. Lain 29 §:n mukaan ennen kuulustelua epäillylle on ilmoitettava, mistä teosta häntä epäillään ja epäillylle on ennen kuulustelua myös tehtävä selkoa oikeudesta käyttää avustajaa esitutkinnassa.

Lain 30 §:ssä säädetään, että kuulusteltavan pyynnöstä on kuulustelussa oltava läsnä luotettava ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 43 §:n mukaan esteetön todistaja. Tutkija voi myös omasta aloitteestaan kutsua todistajan saapuville. Jollei kuulustelua voida tutkintaa vaarantamatta viivyttää, se saadaan kuulusteltavan pyynnöstä huolimatta pitää ilman todistajaa.

Pykälän 2 momentin mukaan ennen kuulustelua kuulusteltavalle on ilmoitettava hänen oikeudestaan pyytää kuulustelutodistaja paikalle.

Lisäksi rikoksesta epäillyn oikeudesta avustajaan määrätään myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 3 kohdan c alakohdassa, jonka mukaan jokaisella syytetyllä on oikeus puolustautua henkilökohtaisesti tai itse valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan välityksellä, ja jos hän ei pysty itse maksamaan saamastaan oikeusavusta, hänen on saatava se korvauksetta oikeudenmukaisuuden niin vaatiessa. Vastaava sääntely sisältyy kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan sopimuksen (KP-sopimus) 14 artiklan 3 kappaleen d-kohtaan.

Oikeutta avustajan ja todistajan käyttöön esitutkinnassa ja erityisesti esitutkintaviranomaisten keskeiseen rooliin tuon oikeuden turvaamisessa on korostettu viimeaikaisessa oikeuskäytännössä (esim KKO:2013:25 ja KKO:2012:45 ja niissä viitatu ihmissuoikeustuomioistuimen ratkaisut). Mainituista korkeimman oikeuden ratkaisuista ilmenee muun ohella, että epäillyllä on toki oikeus luopua avustajan käytöstä, mutta esitutkintaviranomaisen velvollisuutena on varmistaa, että epäilty tosiasiallisesti ymmärtää oikeudesta luopumisen merkityksen.

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että puolustuksen tehokkuus riippuu olennaisesti siitä, että epäillyllä on oikeus käyttää avustajaa esitutkinnassa. Avustajan käytön merkitys jo esitutkinnassa on katsottu olevan erityisen suuri, ja avustajan käytön tarpeellisuutta esitutkinnassa on katsottu olevan syytä korostaa (Helminen ym: Esitutkinta ja pakkokeinot, s. 301, Helsinki 2006).

Kuulustelutodistajan käytöllä on oikeuskirjallisuudessa katsottu olevan kaksitahoinen tarkoitus. Todistajan avulla pyritään ensinnäkin varmistamaan, että kuulustelu suoritetaan luotettavasti ja puolueettomasti. Todistajan käytön avulla voidaan tarvittaessa jälkikäteen selvittää, mitä kuulusteluissa on keskusteltu ja mitä kuulustelun aikana muutoin on tapahtunut. Todistajan käytöllä on siten merkitystä sekä kuulusteltavan että kuulustelijan oikeusturvan kannalta (mts, s. 299).

Katson, että asiassa on jäänyt jossain määrin epäselväksi, mitä kantelijalle oli ilmoitettu mahdollisuudesta käyttää avustajaa ja todistajaa.

Esitutkintapöytäkirjan kuulustelukertomuksen kansisivulla on vakiopohjassa sarake, johon kuulustelijan tulee merkitä rasti erikseen kuhunkin kohtaan kun epäiltyä kuullulle on ennen kuulustelua ilmoitettu tämän asema esitutkinnassa, oikeudesta pyytää kuulustelutodistaja paikalle, mistä teosta kuulusteltavaa epäillään sekä oikeudesta käyttää avustajaa tai puolustajaa. Kantelijan tapauksessa rasti oli merkitty ainoastaan kohtaan ”asema esitutkinnassa”. Kuulustelupöytäkirjaan ei myöskään ollut kirjattu, oliko kantelijan kanssa käyty keskustelua oikeudesta käyttää avustajaa esitutkinnassa esitutkintalain 29 §:n edellyttämin tavoin ja puhelinkuulustelun vaikutuksesta tuohon oikeuteen.

Pidän joka tapauksessa oikeusturvasyistä kritiikille alttiina keskusrikospoliisin selvityksissään kuvaamaa menettelyä, jossa rikoksesta epäillyille olisi tarjottu vaihtoehtoja mahdollisuutta suorittaa kuulustelu keskusrikospoliisin tiloissa henkilökohtaisesti, jolloin hänellä olisi mahdollisuus halutessaan käyttää kuulustelussa avustajaa ja todistajaa. Maallikon voi olla vaikea tai mahdoton täysin ymmärtää avustajan ja todistajan merkitystä esitutkinnassa ja rikosprosessissa yleensä. Lisäksi epäilty voi mahdollisesti kokea tämänkaltaisen menettelyn jonkinasteisena suostutteluna tai painostuksena jättää avustaja ja todistaja kutsumatta kuulusteluun.

Se keskusrikospoliisin selvityksissään esiintuoma seikka, että mahdollisuus kutsua avustaja ja todistaja paikalle olisi selkeästi tuotu esiin mikäli kantelijan kuulustelua olisi katsottu tarpeelliseksi jatkaa myöhemmin henkilökohtaisesti, ei ole arvioni mukaan ratkaiseva. Oleellista on, että rikoksesta epäillyn oikeudet toteutuvat mahdollisimman täysimääräisesti heti rikosprosessin hänen osaltaan käynnistyessä. Rikosprosessin alkuvaiheen tapahtumat voivat vaikuttaa prosessin myöhemmissäkin vaiheissa.

Kantelijan mukaan hänelle ei olisi esitutkintalain 29 §:n 1 momentin edellyttämin tavoin ennen kuulustelua ilmoitettu, mistä rikoksista häntä epäillään. Keskusrikospoliisi on omissa selvityksissään kiistänyt väitteen ja todennut kantelijalle kuulustelun aluksi kerrotun epäillyt rikokset. Asiaan ei käsitykseni mukaan ole saatavissa lisäselvitystä. Kuulustelupöytäkirjaan rikosnimikkeet törkeä petos ja rahankeräysrikos oli merkitty.

3.3 Esitutkinta-aineiston julkiseksi tulo, laajuus ja rikosilmoituksen kirjaamisajankohta

3.3.1 Esitutkinta-aineiston julkisuus

Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 24 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan salassa pidettäviä viranomaisten asiakirjoja ovat muun ohella poliisille ja muille esitutkintaviranomaisille ja syyttäjälle sekä tarkastus- ja valvontaviranomaisille tehty ilmoitukset rikoksesta sekä esitutkintaa ja syyteharkintaa varten saadut ja laaditut asiakirjat, kunnes asia on ollut esillä tuomioistuimen istunnossa taikka kun syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta, jollei ole ilmeistä, että tiedon antaminen niistä ei vaaranna rikoksen selvittämistä tai tutkinnan tarkoituksen toteutumista tai ilman painavaa syytä aiheuta asiaan osalliselle vahinkoa tai kärsimystä tai estä tuomioistuinta käyttämästä oikeuttaan määrätä asiakirjojen salassapidosta oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain mukaan.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 §:n 3 momentin mukaan rikosasia tulee vireille, kun haastehakemus saapuu tuomioistuimen kansliaan tai, jos syyttäjä antaa haasteen, kun haaste annetaan tiedoksi. Lain 10 §:n 1 momentin mukaan rikosasiassa on toimitettava suulli-

nen valmistelu, jos pääkäsittelyn keskittämisen turvaaminen sitä erityisestä syystä edellyttää. Asiakirjojen mukaan kantelussa tarkoitetun rikosasian valmisteluistunto on ollut Vantaan käräjäoikeudessa 2.2.2011. Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettua lakia koskevan hallituksen esityksen (HE 30/1998 vp) perusteluihin (s. 90) viitaten lain kommentaariteoksessa (Wallin – Konstari; *Julkisuus- ja salassapitolainsäädäntö v. 2000 s. 148*) todetaan seuraavaa: ”Oikeudenkäynti rikosasioissa alkaa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain mukaan yleensä asian pääkäsittelyllä. Jos asiassa suoritetaan poikkeuksellisesti suullinen valmistelu, [julkisuuslain 24 §:n 1 momentin 3 kohdan mukainen] salassapitovelvollisuus päättyy suullisen käsittelyn alkaessa. Kun suullinen valmistelu on pääkäsittelyn tavoin oikeudenkäynnin julkisuussäännösten alainen, on perusteltua, että tätä ajankohtaa pidetään määrävänä esitutkintaan liittyvien asiakirjojen salassapidon päättymisessä.”

Esitutkintaa koskevat tiedot ovat julkisuuslain edellä selostetun kohdan perusteella lähtökohtaisesti salassa pidettäviä. Tiedon antamista harkitessaan viranomaisen on arvioitava tiedon antamisesta aiheutuvaa haittaa tai vahingonvaaraa suojattavalle edulle. Julkisuuslain mukainen salassapito-olettama voi vahinkoedellytyslausekkeessa määritellyin edellytyksin kumoutua.

Asiaa on arvioitava lähinnä asiaan osallisten suojaamisintressiä koskevan vahinkoedellytyksen näkökulmasta. Jos tiedottamishetkellä vallinneissa olosuhteissa oli ilmeistä, että tiedon antaminen ei aiheuttanut asiaan osalliselle vahinkoa tai kärsimystä, tieto ei ollut salassa pidettävä. Sama oli tilanne, jos tiedon antamiseen oli painava syy, vaikka vahingon tai kärsimyksen aiheutuminen oli ilmeistä.

Keskusrikospoliisin selvityksessä on todettu, että WinCapita-rikosasian päähaaran käsittely alkoi Vantaan käräjäoikeudessa 2.2.2011, jolloin esitutkinta-aineisto lain mukaan tuli julkiseksi. A:n kuulustelukertomus oli osa päähaaran näyttöä. Tämän vuoksi on voitu katsoa kyseessä olleen sellainen painava syy, jonka voidaan katsoa kumonneen JulKL 24 §:n 1 momentin 3 kohdan salassapito-olettaman. Keskusrikospoliisin selvityksissä on todettu, että tuon ajankohdan jälkeen kantelijan kuulustelukertomuksen julkitulo ei vaarantanut rikoskokonaisuuden tutkintaa.

Kantelijan kantelussaan viittaaman syyttömyysolettaman näkökulmasta voidaan yleisesti todeta, että poliisin (ja syyttäjän) menettelyä arvioitaessa syyttömyysolettamalle ei voida antaa täysin samaa merkitystä kuin esimerkiksi tuomioistuimen menettelyä arvioitaessa.

Kantelijan tapauksessa hänelle on saamani selvityksen mukaan ilmoitettu välittömästi kun esitutkinta hänen osaltaan 26.5.2011 päätettiin.

3.3.2 Esitutkintapöytäkirjan laajuus ja rikosilmoituksen ajankohta

Esitutkintapöytäkirjan laajuutta koskevissa keskusrikospoliisin esikunnan lausunnon tiedoissa on todettu, että esitutkintapöytäkirja sisälsi lähtökohtaisesti kaikki muut tuohon ajankohtaan mennessä laaditut kuulustelupöytäkirjat, joita oli noin 3200 kappaletta. Niiden yksittäisten kuulustelukertomusten osalta, joita ei ole liitetty pääpöytäkirjaan, on ollut julkisuuslain mukainen keskeneräisten esitutkintakokonaisuuksien selvittämisen vaarantamiseen liittyvä peruste.

Keskusrikospoliisin esikunnan lausunnossa on lisäksi todettu, että rikoskomisario B:n Vantaan käräjäoikeudessa antama lausunto asiaa koskevan rikosilmoituksen kirjaamisajankohdasta 18.3.2008 on ilmoitettu oikein ja se on koskenut kyseistä esitutkinta-asiakokonaisuutta, jossa B on ollut tutkinnan johtajana. Ennen mainittua ajankohtaa poliisiasiain tietojärjestelmään oli lausunnon mukaan kirjattu muutama ilmoitusasia, joissa oli mainittu WinCapita tai WinClub.

Aiemmat ilmoitukset eivät kuitenkaan koskeneet klubin toimintaa eivätkä suoranaisesti liittyneet 18.3.2008 aloitettuun esitutkintaan.

Asiassa saatuun selvitykseen viitaten katson, että keskusrikospoliisi ei ole menetellyt kantelussa tarkoitettun WinCapita-esitutkinta-aineiston julkiseksi tulon ajankohdan osalta lainvastaisella tavalla.

Käytettävissäni olevan selvityksen perusteella minulla ei ole aihetta epäillä, että keskusrikospoliisi olisi esitutkinta-aineiston julkiseksi tulon laajuutta tai rikosilmoituksen kirjaamisajankohdasta määrittäessään ylittänyt harkintavaltaansa tai menetellyt muuten lainvastaisesti.

3.4 Toimenpiteeni

Päätökseni kohtaan 3.1.3. viitaten kiinnitän keskusrikospoliisiin ja poliisiin valtakunnallisista tietojärjestelmistä vastaavan Poliisihallituksen huomiota poliisin rekistereistä tulostettavien esitutkinta-asiakirjojen osalta henkilötietolain 13 §:n 4 momentissa säädettyyn.

Kiinnitän keskusrikospoliisiin huomiota myös kohdassa 3.2.2 esittämiini näkökohtiin rikoksesta epäillyn kuulustelua koskevien säännösten huolellisesta noudattamisesta.

Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen päätöksestäni Poliisihallitukselle, jonka tehtävänä on saattaa päätös asianomaisten tietoon sekä poliisihallinnon keskusviranomaisena valvoa lainmukaisena pidettävän menettelyn noudattamista. Muihin toimenpiteisiin kantelu ei anna aihetta.

Apulaisoikeuskanslerin sijainen

Kimmo Hakonen

Vanhempi oikeuskanslerinsihteeri

Petri Rouhiainen

OIKEUSKANSLERINVIRASTO
